

CE E
CU EVANGHELIA
DUPĂ TOMA?

André Scrima (1925, Gheorgheni – 2000, București). Monah, membru al Grupului de la Antim („Rugul Aprins“), arhimandrit al Patriarhatului Ecumenic de la Constantinopol, reprezentant personal al Patriarhului ecumenic Athenagoras la Conciliul Vatican II (1963–1965); membru și inspirator, din 1959, al comunității monastice ortodoxe de la Deir-al-Harf, Liban. Studii, la București, de filozofie, matematică și teologie; între 1957 și 1959 e doctorand la Benares, India, cu o teză despre „The Ultimate, its Methodological and Epistemological Connotation According to Advaita-Vedanta“. Profesor de filozofie și de științe religioase la Universitatea Catolică Saint-Joseph, Beirut (1968–1989) și la Universitatea Maronită Saint-Esprit, Kaslik, Liban. A fost membru al Academiei Internaționale de Științe Religioase și Filozofie a Științei de la Bruxelles și Senior Fellow al Colegiului Noua Europă – Institut de Studii Avansate, București.

Volume publicate în România: *Timpul Rugului Aprins. Maestrul spiritual în tradiția răsăriteană*, cu o prefață de Andrei Pleșu, Humanitas, 1996, 2012; *Comentariu la Evanghelia după Ioan* (partea a doua), Humanitas, 2003; *Despre isihasm*, Humanitas, 2003; *Teme ecumenice*, Humanitas, 2004; *Duhul Sfânt și unitatea Bisericii. Jurnal de conciliu*, cuvânt înainte de Olivier Clément, prefață de H.-R. Patapievici, Anastasia, 2004; *O gândire fără țărături*. Lucrările colocviului dedicat lui André Scrima, organizat de Colegiul Noua Europă – Institut de Studii Avansate și de Institutul Ludwig Boltzmann pentru studiul problemelor religioase ale integrării europene (București, 24 ianuarie 2004), Humanitas, 2005; *Antropologia apofatică*, Humanitas, 2005; *Biserica liturgică*, Humanitas, 2005; *Comentariu integral la Evanghelia după Ioan*, Humanitas, 2008; *Ortodoxia și încercarea comunismului*, Humanitas, 2008; *Experiența spirituală și limbajele ei*, Humanitas, 2008; *Funcția critică a credinței*, Humanitas, 2011.

ANDRÉ SCRIMA

CE E
CU EVANGHELIA
DUPĂ TOMA?

EXERCITII HERMENEUTICE

VOL. I

Participanți:

Virgil Ciomoș, Anca Manolescu,
Horia-Roman Patapievici, Andrei Pleșu

Notă introductivă
de Andrei Pleșu

Volum îngrijit
de Anca Manolescu

HUMANITAS

Redactor: Luminița Drăgan
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Georgeta-Anca Ionescu
DTP: Iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Artprint

© HUMANITAS, 2025

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Scrima, André

Ce e cu Evanghelia după Toma?: exerciții hermeneutice / André Scrima;
participanți: Virgil Ciomoș, Anca Manolescu, Horia-Roman Patapievic, Andrei Pleșu;
notă introd. de Andrei Pleșu; vol. îngrij. de Anca Manolescu. –

București: Humanitas, 2025–

2 vol.

ISBN 978-973-50-9037-1

Vol. 1. – 2025. – ISBN 978-973-50-9038-8

I. Ciomoș, Virgil (colab.)

II. Manolescu, Anca (colab.; ed.)

III. Patapievic, Horia-Roman (colab.)

IV. Pleșu, Andrei (colab.; pref.)

2

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723.684.194

CUPRINS

Notă introductivă de Andrei Pleșu	7
Date editoriale de Anca Manolescu	13
Evangelhia după Toma	15

DESCIFRAREA EVANGHELIEI DUPĂ TOMA.

Exerciții hermeneutice

I. Orizontul gnozei	33
II. Prolegomene pentru descifrarea Evangheliei după Toma . .	101
III. Lectura hermeneutică a Evangheliei după Toma.	121

NOTĂ INTRODUCȚIVĂ

Pe Părintele Andrei Scrima l-am cunoscut personal după revenirea lui în țară, în 1991. Eram la mănăstirea Sâmbăta și, intrând în camera Î.P.S. Antonie Plămădeală, l-am văzut luând masa alături de un domn pe care nu-l știam. Mi-a fost prezentat de îndată: Părintele Andrei Scrima. Știam deja multe despre dânsul, dar nu-l întâlnisem și nu credeam că voi avea șansa să-i fiu vreodată în preajmă. Auzisem despre performanțele lui teologice și duhovnicești de după plecarea din România, despre prezența lui la mănăstirea ortodoxă de la Deir El Harf, în Liban, despre profesoratul său, la Beirut și la Centrul de studii dominican Le Saulchoir din Franța, despre trimiterea sa la Conciliul Vatican II ca reprezentant personal al patriarhului ecumenic Athenagoras și multe altele. În 1991, aflându-se în India, se decide să revină în România. Am avut, astfel, șansa de a întâlni un personaj cu rol decisiv în alcătuirea mea intelectual-spirituală. L-am invitat ca Senior Fellow la New Europe College, un institut independent de cercetări pe care reușisem să-l înființez în 1994, cu sprijin american, german, elvețian, olandez. După moartea Părintelui (19 august 2000), prin bunăvoința moștenitorilor săi, întreaga lui arhivă documentară, epistolară, autobiografică, precum și spectaculoasa lui bibliotecă au intrat în patrimoniul NEC, iar un grup de „discipoli“ (Vlad Alexandrescu, Radu Bercea, Virgil Cîmoș, Dana Jalobeanu, Anca Manolescu, Horia-Roman Patapievici și subsemnatul) se constituie într-un comitet de editare a

scrierilor lui André Scrima, care încep să apară din anul 2003, la Editura Humanitas.

Întâlnirea mea cu Părintele Scrima e un episod care ilustrează una dintre obsesiile mele formative: nevoia de întâlniri modelatoare, de regăsire – într-un context ostil – a continuității cu perioada interbelică, dar și cu „eroii” supraviețuitori de după război care încercau, cu riscuri asumate, să recupereze și să întrețină „normalitatea” intelectuală. Mă mândresc cu mari încrucișări de destin, care îl făcuseră pe Constantin Noica să mă ironizeze cordial: „Cauți mereu personalități marcante, de parcă lucrezi la un insectar!” Așa este. Rezultatul: confruntări ziditoare cu reprezentanți de seamă ai „Grupului Rugului Aprins” și ai celor din jurul lor: Benedict Ghiuș, Mihai (Marcel) Avramescu, Sofian Boghiu, Adrian Făgețeanu, Arsenie Papacioc, Alexandru Mironescu, Sandu Tudor, Ilie Cleopa, Constantin Galeriu, Dumitru Stăniloae, Bartolomeu Anania, Antonie Plămădeală ș.a. Dar am avut șansa unor legături apropiate și cu Nicu Steinhardt, cu Alexandru Paleologu, cu Theodor Enescu, Remus Niculescu, Cornelia Pillat (și o dată chiar cu soțul ei, Dinu Pillat). De asemenea, cu Nichifor Crainic. Și cu Aurel Cioran (fratele lui Emil). Nu mai vorbesc de transfiguratorul Constantin Noica. Ba chiar de șansa neașteptată de a sta o dată față către față cu Mircea Eliade și altă dată cu E.M. Cioran. Am sfârșit prin a reflecta intens la „miracolul întâlnirilor”. Cum se produc, în fond? Providență? Dumnezeu? Hazard? Manevră a îngerilor (prin definiție *mijlocitori*)? Soartă? Fapt e că ele nu au loc dacă nu le aștepți, dacă nu le cauți, dacă nu ai nevoie de *modele* și de *emulație* transfiguratoare.

Odată re ajuns la București, Părintele Scrima avea nevoie de o cazare funcțională. Destinul (sau?) și-a făcut și în această privință treaba. Întâmplător, tocmai fusesem numit ministru al culturii și dispuneam, prin această numire, de un anumit patrimoniu instituțional. De pildă, Palatul Elisabeta, din Bulevardul

Aviatorilor, fostă reședință a familiei regale. Palatul fusese construit în 1936 pentru prințesa Elisabeta, fiică a regelui Ferdinand I și a reginei Maria. Sora Elisabetei, principesa Ileana, moștenise, de la mama ei, castelul Bran. Dar când venea prin țară vizita inevitabil reședința surorii ei. Iar în 1967, în America, se călugărise într-o mănăstire, cu numele „Maica Alexandra”; Părintele Scrima o vizitase acolo și avusese cu ea un schimb epistolar (scrisorile Maicii Alexandra se află în Arhiva André Scrima de la Colegiul Noua Europă).

După 1989, palatul de la șosea devenise „casă de protocol” guvernamentală, sub autoritatea Regiei Autonome a Protocolului de Stat (RAPPS). Ca atare, era subordonată Ministerului Culturii. M-am gândit imediat că e un loc potrivit pentru găzduirea Părintelui Scrima în condiții de bine-meritată distincție. La rândul lui, Părintele și-a amintit imediat, ca de o coincidență semnificativă, de principesa Ileana, de opțiunea ei pentru călugărie, de natură să îl includă în traseul ei simbolic-existențial. După ceva timp, am căzut, totuși, de acord că „reședința” regală induce un protocol și un amplasament pretențios, o anumită „izolare” de spațiul comunitar. Cu încuviințarea Părintelui, am găsit un apartament decent în centrul orașului, pe lângă Piața Romană, pe strada Ioan Vodă Caragea, nr. 9–15. Acela va deveni locul de întrunire al grupului de întrebători care, sub bagheta lui Andrei Scrima, va produce cartea de față.

Luând ca repere nedumeririle, tatonările, neliniștile noastre, Părintele a avut ideea să parcurgem hermeneutic un text compilat în ambianța gnostică, în jurul anului 150 (d. Chr.): *Evanghelia după Toma*. „Inflexibili” teologiei curente se vor grăbi să consemneze „derapajele eretice” ale textului ales, un text strâns legat, totuși, de episodul original al constituirii religiei creștine. Disponibilitatea analitică și dogmatică a Părintelui Scrima pentru portretele multicolore ale Bisericilor creștine din întreaga lume, ba chiar pentru parcursul *tuturor* religiilor de pe planetă

pentru a atinge comunicarea cu sacrul – e emblema specifică a portretului său spiritual. Nu de aspirația unei *convertiri* la alt traseu mistic e vorba, ci de un *dialog* îmbogățitor cu întregul spectru al credințelor planetare. În *Jurnalul de Conciliu* (Vatican II), Părintele Scrima notează: „Nu mai este posibil să fii creștin, rămânând la tine acasă, în Egiptul fiecăruia“. În alt loc, e exprimată însă și necesitatea unui unghi corect de abordare a „diferențelor“, pentru a evita riscul rătăcirii, al dezrădăcinării, al unei împetrișări eclectice: e nevoie de o „deschidere *centrată*“. Deschiderea spre alteritate trebuie să fie privire distribuită generos din perspectiva unei opțiuni stabile. Poți tatona toate punctele circumferinței, poți cerceta, fără risc de rătăcire, traseul fiecărei raze a cercului, știind că toate aceste raze duc spre același, unic, centru.

În definitiv, Dumnezeu însuși, respectiv Iisus Christos, nu pare a se fi revelat, conform unei statistici din 2021, decât unui procent de 32% din populația globală. Au, atunci, vreo vină cei 68% rămași că n-au auzit de creștinism? Evident nu! Dar ei au primit, din aceeași sursă, mesajul religios de care aveau nevoie pentru a se deschide spre transcendență, lucrând asupra naturii și tradițiilor proprii. Iar a intra în dialog cu aceste „diferențe“ e a te așeza mai competent, mai armonios, mai *creștinește* în propriul tău portret.

Cititorul va întâlni, în paginile acestei cărți, o sugestie strategică pentru buna desfășurare a unui parcurs spiritual productiv. Conceptele centrale vor fi: *interogativitate* bine ținută și *itineranță* neobosită. În fond, e vorba de radicalul cuvânt al lui Christos consemnat de evanghelistul Ioan (14, 6): „Eu sunt calea, adevărul și viața“. Adevărul e, evident, *axial*, dar nu funcționează deplin fără nuanța însoțitoare a căii și a vieții. Experiența căii, a *drumului către*, a întrebării mereu reînnoite, e mai importantă și mai fertilă decât posesiunea suficientă a certitudinii. Răspunsul care anulează veghea, vibrația interogației nu mai produce minunări dinamizante, ci somnolență sterilă, dogmatism. Două erau,

pentru Părintele Scrima, marile riscuri ale crizei de interogativitate (care nu are conotația îndoielii, ci pe aceea a căutării neobosite): 1. riscul *instalării* suficiente, certitudinea comodă și 2. ceea ce el numea „*ortopraxia*“, executarea pios mecanică a ritualului, varianta „gospodărească“ a „ortodoxiei“, credința devenită protocol... Ca ilustrare a prețului pe care Părintele Scrima îl acorda *căutării* ca exercițiu al negăsirii *modelatoare*, sau al găsirii *neautoritare*, îmi amintesc de sfatul pe care mi l-a dat cândva: „Dacă vei căuta vreodată un «tovarăș» de drum, alege-ți, mai curând, unul cu care să bâjbâiți în același întuneric...”

În cartea de față, cititorul va întâlni, pe aceste teme, o dezbatere multicoloră, o combinație de cunoaștere și emotivitate, de prudență și curaj, un portret atotcuprinzător al unui mare teolog, la împlinirea a 100 de ani de la nașterea lui. Trebuie să precizez că acest ritual comemorativ n-ar fi fost posibil fără efortul dnei Anca Manolescu: ea a transformat înregistrarea expunerii în text scris, așa încât toți participanții să poată citi și, când era cazul, să poată corecta și lămurii eventuale pasaje neclare.

Mulțumim, evident, Editurii Humanitas, care a reacționat – ca de obicei – prompt și încurajator la oferta noastră de tipărire.

Andrei Pleșu

DATE EDITORIALE

Seminarul privat care ne-a reunit în jurul Evangheliei după Toma s-a desfășurat din toamna până în primăvara anilor 1994–1997. Reuniunile au avut loc săptămânal, la locuința părintelui André Scrima din str. Ioan Vodă Caragea nr. 9–15.

Titlul propus de Andrei Pleșu redă caracterul seminarului: un studiu condus după criterii academice și spirituale, departe de adeziunea fără rest la textul analizat, însă atent la calitatea metafizică a cuvintelor lui Iisus.

Cuprinsul întâlnirilor a fost înregistrat pe casete audio. Pornind de la transcrierea casetelor, am redactat textul comentariului, care e dispus în două volume: primul redă conținutul întâlnirilor din anii 1994 și 1995; al doilea va cuprinde restul comentariului, din anii 1996 și 1997. Pe lângă intervențiile firești pentru trecerea de la oralitatea expunerii la o variantă mai confortabilă pentru lectură, am adăugat unele referințe bibliografice și note lămuritoare.

După redactare, textul a fost comunicat participanților pentru eventuale precizări sau intervenții; ele au luat forma unor note, indicate, la finalul fiecăreia, prin marca (V.C.) pentru Virgil Cimosș, (H.-R.P.) pentru Horia-Roman Patapievici.

În întâlnirile noastre, Evanghelia după Toma a fost citită în traducerea ei în limba franceză dată de Henri-Charles Puech în *En quête de la Gnose*, Gallimard, Paris, 1978, vol. II. În cursul interpretării, o mare parte dintre versete au fost traduse în românește. Textul Evangheliei după Toma, care precedă în

volumul de față comentariul, redă această traducere, restul versetelor fiind transpuse tot după formularea în franceză propusă de Henri-Charles Puech.

E de menționat că versiunea coptă, în care Evanghelia după Toma s-a păstrat, nu primise încă, în perioada 1994–1997, nici o traducere în limba română. Astăzi, avem la dispoziție două asemenea traduceri, cea datorată profesorului Gustavo-Adolfo Loria-Rivel și cea propusă de specialistul în limba și literatura coptă Alin Suciu.¹

În volumul de față, pasajele din Evangheliile canonice au fost citate după *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1975. Citatele din *Coranul* au fost redată așa cum le-a invocat André Scrima, în contextul interpretării sale.

Anca Manolescu

1. *Evanghelia după Toma*, ediție bilingvă, traducere din limba coptă, studiu introductiv și note de Gustavo-Adolfo Loria-Rivel, ediție îngrijită de Ioan-Florin Florescu, Polirom, Iași, 2003. Traducerea lui Alin Suciu e de accesat la adresa: https://www.academia.edu/45123573/Evanghelia_lui_Toma_CNH_II_2_Romanian_translation?auto=download&autodownload_source=social-news.

EVANGHELIA DUPĂ TOMA

Iată cuvintele ascunse pe care le-a spus Iisus cel Viu și pe care le-a scris Didymos Iuda Toma.

1. Și el a spus: Cel care va găsi înțelesul acestor cuvinte nu va gusta moartea.

2. Iisus a spus: cel ce caută să nu înceteze să caute până nu va găsi; și gășind, el se va tulbura; și tulburat fiind, se va minuna; și astfel va domni peste Totul.

3. Iisus a spus: Dacă îndrumătorii voștri zic: iată, Împărăția este în cer! atunci păsările vor ajunge acolo înaintea voastră; dacă vă spun: Împărăția este în mare, atunci peștii vor ajunge acolo înaintea voastră. Dar Împărăția este înăuntrul vostru și în afara voastră. Când vă veți cunoaște, atunci veți fi cunoscuți și veți ști că sunteți fii ai Tatălui care e Viu. Dar dacă nu vă veți cunoaște pe voi înșivă, atunci veți fi în sărăcie și veți fi sărăcia.

4. Iisus a spus: Omul vârstnic fiind în zile nu va pregeta să întrebe pe un copil mic de șapte zile despre Locul Vieții și astfel va trăi, căci mulți dintre cei dintâi vor fi cei din urmă și vor deveni unul singur.

5. Iisus a spus: Cunoaște ceea ce este înaintea feței tale, și ceea ce este ascuns îți va fi dezvăluit; căci nu este nimic ascuns care să nu se arate.

6. Ucenicii îl întrebară, spunând: Vrei să postim? Cum să ne rugăm? Cum să dăm de pomană? Ce rânduieli să păstrăm

cu privire la hrană? Iisus le-a spus: Nu mințiți și ceea ce urâți nu faceți, căci totul este descoperit în fața Cerului. Nimic nu este ascuns care să nu se arate și nimic acoperit care să nu se dezvăluie.

7. Iisus a spus: Fericit este leul pe care omul îl va mânca și leul va deveni om. Și blestemat este omul pe care leul îl va mânca și leul va deveni om.

8. Iisus a spus: Omul este asemenea unui pescar încercat care și-a aruncat năvodul în mare și l-a scos plin de pești mici, iar printre ei a găsit un pește mare și frumos. Toți peștii mici pescarul cel încercat i-a aruncat în apă și a ales fără șovăială peștele cel mare. Cel ce are urechi de auzit să audă!

9. Iisus a spus: Iată, semănătorul a ieșit, și-a umplut mâna [cu semințe] și le-a aruncat. Unele căzură pe drum și veniră păsările și le ciuguliră; altele căzură pe stâncă și nu prinseră rădăcini jos în pământ și nu înălțară spice spre cer; altele căzură între spinii care le înăbușiră, iar viermii le mâncară. Altele căzură pe pământul cel bun și dădură roadă șazeci pe măsură și o sută douăzeci pe măsură.

10. Iisus a spus: Am aruncat un foc peste lume și iată că îi port de grijă până ce o va pârloli.

11. Iisus a spus: Cerul acesta va trece și cerul de deasupra lui va trece și cei care sunt morți nu sunt vii și cei vii nu vor muri. În zilele în care mâncați ceea ce era mort faceți din el ceva viu. Atunci când vă veți găsi în lumină, ce veți face? În ziua când erați unu, ați devenit doi. Când veți fi devenit doi, ce veți face?

12. Ucenicii i-au spus lui Iisus: Știm că vei pleca de la noi. Cine va deveni mai mare peste noi? Iisus le-a spus: Oriunde veți merge, vă veți duce la Iacob cel Drept, datorită căruia s-au făcut cerul și pământul.